

ОЦІНКА АГРЕСІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ВОЄН – ШЛЯХ ДО РОЗУМІННЯ ЗЛОЧИНУ У ШИРОКОМУ СМИСЛІ СЛОВА

Стаття присвячена доведенню доцільності міжнародно-правової кваліфікації злочину «агресія» у широкому розумінні його поняття.

Серед розмаїття аргументів для потреб обґрунтування концепту «універсальної» агресії, тобто агресії у широкому смислі покладено з'ясування фактору першості нападу у процесі національно-визвольної боротьби. Цей процес розглядається поза класичним його розумінням, його адаптовано до сучасних умов фактичного неоколоніалізму, притаманного сучасній світосистемі.

Ключові слова: *агресія, економічний вияв агресії, інформаційний вияв агресії, національно-визвольна боротьба, тероризм.*

Майснер А. В. Оценка агрессии национально-освободительных войн – путь к пониманию преступления в широком смысле слова

Статья посвящена доказательству целесообразности международно-правовой квалификации преступления «агрессия» в широком смысле этого понятия.

Среди разнообразия аргументов для нужд обоснования концепта «универсальной» агрессии, то есть агрессии в широком смысле, в основу положено выяснения фактора первенства нападения в процессе национально-освободительной борьбы. Этот процесс рассматривается вне классического понимания, поскольку он адаптирован к современным условиям фактического неоколониализма, присущего современной мир-системе.

Ключевые слова: *агрессия, экономическое проявление агрессии, информационное проявление агрессии, национально-освободительная борьба, терроризм.*

Maisner Andriy. The article is aimed to prove the utility of the international-legal classification of such a crime as 'aggression' in its wide sense

Among a variety of arguments to justify the concept of a 'universal' aggression, that is aggression in its wide sense, the factor of primary attack in the national liberation struggle is taken into consideration. This process is regarded beyond its classical representation; it is adapted to the modern conditions of neo-colonialism that is common to the modern world-system.

Key words: *aggression, economic manifestation of aggression, information manifestation of aggression, national liberation struggle, terrorism.*

Сприйняття у сучасному міжнародному праві агресії, її злочинного механізму важливо здійснювати на базі усвідомлення ряду характеристик, які розширили спектр критеріїв злочину і тим самим вказують на можливість посилення регулюючих можливостей міжнародного права, у тому числі, на перспективу.

Передусім це стосується з'ясування і затвердження міжнародного змісту збройних конфліктів, які виникають на ґрунті національно-визвольних рухів. Це звичне для сучасного вжитку положення далось нелегко як у доктрині, так і в позитивному праві. Гострота полеміки навколо цього питання особливо в післявоєнний період до прийняття Додаткових протоколів I-II 1977 р. обумовлюється зацікавленістю основних діючих осіб глобального соціального конфлікту. Зокрема, було й залишається очевидним прагнення держав-метрополій, за якими вбачаються інтереси крупного фінансового капіталу, до затвердження «внутрішнього» статусу національно-визвольних воєн. Це лишало учасників повсталі сторони міжнародно-правового захисту і спрощувало для «інтересантів» задачі зі здолання національно-визвольного вмотивованого збройного противу.

Адже ст.3 Женевських конвенцій 1949 р., констатуючи можливість неміжнародних збройних конфліктів, не визначає їх якоїсь соціальної, політичної або культурної природи. Хоча у західній доктрині того часу і в різного роду поточних оцінках та коментарях до таких збройних конфліктів відносили національно-визвольні і громадянські війни¹.

Експертне середовище у такому твердженні виходило з сумнівності установки про те, що народи, які ведуть боротьбу за свободу, мусять бути визнаними суб'єктами міжнародного права². Зокрема, відомий фахівець у області міжнародного гуманітарного права Д. Біндшедлер-Робер вважав, що допоки повстанці у своїй боротьбі не добились встановлення міцного територіального базиса, вони не можуть претендувати на фактичну цілісність, відносно якої могли б застосуватись закони та звичаї³.

Ця позиція знаходила підтримку в ООН. Основним аргументом, що міститься у тематичній доповіді Генерального секретаря ООН є те, що у ст.3 йдеться і «про міжнародні конфлікти, які можуть виникнути між двома або декількома Високими Договірними Сторо-

нами, навіть на той випадок, якщо одна з них не визнає стану війни». Хоча при цьому робиться застереження, яке припускає можливість розгляду такого конфлікту як міжнародного, «якщо визвольний рух формально буде визнаний як сторона що воює, державами»⁴.

Слід визнати, що аргументи, наведені на підтвердження визначення національно-визвольних повстань як внутрішніх збройних конфліктів, можливо у рафінованому вигляді мають сенс. Втім, слід зважати на реалії міжнародної дійсності. Історичний досвід будь-якого національно-визвольного руху показує, що на початковій стадії свого виникнення він не охоплював значні прошарки населення. Як правило, масовому збройному протистоянню передують спорадичні виклики й дії пасіонарних груп, які поступово залучають до боротьби великі маси, що й зумовлює вплив на стан міжнародної безпеки.

Те загальне, що розкриває хибність усіх наведених точок зору полягає в ігноруванні головного фактору зазначеного впливу – міжнародної правосуб'єктності народів і націй, що виборюють свою незалежність. Адже міжнародна правосуб'єктність народів що борються як показник певного статусу має об'єктивний характер. Це означає, що вона не залежить від волі або думки інших учасників міжнародних відносин⁵.

Окрім цього існують й інші, досить переконливі аргументи. Щоб відповісти на запитання: який характер має збройний конфлікт між метрополією і колонією – міжнародний чи внутрішній, слід з'ясувати якими нормами права регулюються відносини між метрополіями і колоніями – нормами міжнародного чи лише внутрішнього права метрополії.

Не виникає жодних сумнівів, що в межах «нового» міжнародного права з утворенням ООН і прийняттям Статуту Організації, відносини між метрополією і колоніями та залежними територіями є сферою переважно міжнародною. Відповідно, й регулювання цих відносин будується на нормах міжнародного права. Передусім, сам Статут ООН передбачає право колоніальних народів на самовизначення. Оскільки членами ООН є й колоніальні держави, то норми Статуту, що створюють зазначені права, тим самим утворюють відповідні обов'язки для цих держав, зокрема, обов'язок не перешкоджати здійсненню права націй на самовизначення⁶.

Статут ООН містить спеціальну главу XI (Декларація щодо несамокерованих територій), де передбачається вимога максимально сприяти благополуччю населення означених територій у рамках системи міжнародного миру і безпеки, встановленої Статутом. Статті 74, 76 Статуту регулюють відносини, що стосуються залежних та підданих територій.

Слід зауважити, що лише за наполяганням групи держав при обговоренні у 1945 році у Сан-Франциско положень Статуту ООН, що стосується міжнародної опіки до нього було включене указання на незалежність як на одну з цілей опіки поряд з самоуправлінням. Однак у главу XI Статуту, що стосується несамокерованих територій, указання на незалежність включити не вдалося. Також не вдалося розгорнути у Статуті формулу «самовизначення народів».

Значущим актом, який прийнято на розвиток відповідних положень Статуту ООН є Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р., що проголошена Генеральною Асамблеєю в Резолюції 15/4 (XV). Основним положенням Декларації є заперечення підпорядкування народів іноземному ігу та пануванню і експлуатації, як забезпечення основних прав людини. Декларація вказує, що будь-які воєнні дії або репресивні заходи будь-якого характеру, спрямовані проти залежних народів, повинні припинитись з тим, аби надати їм можливість здійснити в умовах миру і свободи своє право на повну незалежність.

Поряд з приписами наведеної Декларації резолюція ГА ООН 2465 (XXIII) закликає всі держави надавати необхідну політичну і моральну допомогу народам цих територій у їхній законній боротьбі за досягнення свободи і незалежності⁷.

Декларація ООН про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва держав згідно зі Статутом ООН, 1970 р. наполягає на праві колоніальних народів «відшукувати й отримувати підтримку у відповідності до цілей і принципів Статуту ООН»⁸.

Розвиваючи наведені положення, Генеральна Асамблея у своїх Резолюціях 2105 (XX), 2189 (XXI), 2326 (XXII) визнає законність боротьби за національне визволення, «яка не може бути піддана сумніву тим фактом, що народи беруться за зброю, тобто вживають примусових заходів щодо метрополії, оскільки остання за допомогою

насилення протидіє національному визволенню». Отже законність доступу до збройного протиборства виключає можливість кваліфікації учасників національно-визвольних рухів як «заколотників», доля яких повинна вирішуватись за внутрішнім законодавством держави-метрополії⁹. Саме в цьому полягає зміст низки інших Резолюцій ООН: 2383 (XXIII), (2395 (XXIII), 2396 (XXIII), 2506 (XXIV), 2374 (XXV), 3103 (XXV), 3103 (XXVIII).

Однак прийняття наведених та інших подібних Резолюцій ООН не переконало противників того, щоб розглядати війни проти колоніалізму та іноземного панування як міжнародні збройні конфлікти. Як і раніше, у міжнародно-правовій доктрині є чимало авторів, що вступають проти надання учасникам таких збройних конфліктів статусу законних комбатантів з усіма наслідками, що випливають з цього. Як і раніше, такі автори безпідставно наполягають на тому, що національно-визвольні війни – це внутрішні збройні конфлікти та що Резолюції ООН, які закликають розглядати такі конфлікти як міжнародні, відбивають не чинне міжнародне право, а те, яким автори цих Резолюцій хотіли б його бачити¹⁰.

Подібні твердження, – вказують О.І. Полторак і Л.І. Савінський, – явно суперечать чинним нормам міжнародного права, духу Статуту ООН. З точки зору сучасного міжнародного права, що визнає міжнародну правосуб'єктність народів, що виборюють незалежність і самовизначення, збройний конфлікт, у якому беруть участь дві або декілька сторін, з яких одна є такою, що пригнічує, а інша – така, що виборює свободу і незалежність проти агресора, цілком підходить під кваліфікацію ст.2 Женевських конвенцій¹¹.

Додамо до цього, що у кваліфікаціях сучасної насильницької конфліктності слід враховувати, що новий вид збройного конфлікту-терористичний збройний конфлікт також є виявленням спротиву пригніченої сторони проти іншої, що пригнічує, хоча й перша використовує при цьому заборонений міжнародним правом засіб боротьби – терористичні акти¹².

Увага до проблеми статусу національно-визвольної боротьби зумовлена, по-перше, тим, що така боротьба у сучасних умовах інтернаціоналізації міжнародного життя відновлюється, набуває нової хвилі активності у оновленому асиметричному форматі. Зважаючи на перевагу у ній терористичних методів боротьби, вона стала на-

пруженішою і складнішою для міжнародно-правових оцінок. По-друге, міжнародні відносини фактично визначаються окрім збройних незбройними формами агресії (економічними, інформаційними та ін.), які зумовлюються змістом стану неокolonіалізму, що склався у сучасному світі. Принаймні, саме так вони (відносини) сприймаються у регіонах «третього світу», передусім його радикалізованими пасіонарними прошарками, які, спираючись на суспільну думку, визнану в межах своїх цивілізаційних культур, безпосередньо організують і здійснюють терористичну діяльність проти неокolonіального засилля, що створило перешкоди на шляху країн що «розвиваються» до омріяного розвитку.

Важливо при цьому зрозуміти те, що хоча в силу зазначених обставин «пальма першості» у формуванні взаємин агресії (та їх наслідку – глобального терористичного конфлікту) належить технологічно розвинутих суспільствам, тим не менше, складається враження відповідного (у відповідь) характеру дій цієї провідної частини міжнародного співтовариства. Адже на рівні зовнішнього сприйняття широкою громадськістю складається об'єктивна картина оборони цивілізованого світу, який буцімто реагує у правозастосовний силовий спосіб на терористичні атаки (вкрай демонізованих) терористів. Між тим, реальна конкретна поведінка цієї сторони конфліктного протиборства, що у рамках неокolonіалізму досить часто результує знекровлення і руйнацію економік великої кількості країн «третього світу», а також цілеспрямовану інформаційну дезорієнтацію щодо дійсного змісту цього процесу, у більшості випадків не складає злочинності і навіть протиправності. Красномовним прикладом камуфлювання фактору первинності як основної ознаки агресії є ситуація, пов'язана з подіями 11 вересня 2001 року. Розглядаючи прагнення США до «управління світом» – «світового панування», професор Г.М. Мелков оцінює зазначені події як такі, що ввергнули все населення, президента і уряд США у «шок і трепет». Втім, швидко отямившись від шоку, президент і Конгрес США у своїх оцінках обійшли увагою фактор мотивації терористів (до речі, вони навчались управлінню літаками у містах США), які уособлювали протест мільярдних людських мас проти економічної експансії сильних розвинутих держав і знедолення країн «третього світу» через нееквівалентний економічний обмін і

ресурсне пограбування, тобто таку поведінку і дії, які можна оцінювати за ознаками агресії у її широкому розумінні. Американське керівництво «перекваліфікувало» фактор першості у механізмі агресії, оцінивши поведінку терористів, (що в дійсності складала злочинні збройні дії у відповідь на очевидне масштабне застосування економічної сили яке через політичні, фінансові та інформаційні інструменти по суті блокує розвиток мусульманських та інших «третьосвітських» регіонів планети) як збройний напад на США, організований Усамою бен Ладеном. Останній перебував тоді на території Афганістану під покровительством уряду Талібану, який відмовився видати його уряду США. Небезпідставно оцінивши терористичні атаки як збройний напад, Конгрес США і НАТО прийняли рішення вжити воєнно-силових заходів у відповідь, тобто у порядку самооборони згідно ст.51 Статуту ООН. Примітно, що світове співтовариство, включаючи і Раду Безпеки ООН підтримало право США на самооборону за ст.51 Статуту ООН. Професор Мелков Г.М. влучно називає це умиротворенням агресора, що у вигляді «повзучої агресії» складає одну з сутнісних характеристик цього злочину¹³.

Аналогічним чином подається агресія США в Іраку, тобто як дії у відповідь на агресивну поведінку цієї країни, її реальні загрози для миру і міжнародної безпеки. Дж. Буш 20 березня 2003 року публічно проголосив про вимушений характер дій Сполучених Штатів¹⁴. Очевидність тут хибного визначення фактору першості у форматі глобального терористичного конфлікту підтверджується визнанням помилковості воєнної акції в Іраку з боку керівництва США і Великої Британії. Остання констатувала протиправність рішення уряду Т.Блера і здійснила спробу (не зовсім успішну) притягнення колишнього прем'єра до відповідальності.

Отже виходить, що міжнародне право, ігноруючі фактичні обставини і зберігаючи репутацію об'єктивної системи правил міжнародного регулювання, насправді через хибність визначення предмету регулювання у сфері що розглядається, посилює міжнародну конфліктність, націлюючи свій нормативний заряд лише на терористичні формування, і залишаючи недоторканим дійсний рущий механізм широкої глобальної агресії. Поза увагою права, зокрема, залишається суттєвий мотиваційний фактор, адже терористи,

в дійсності, уособлюють переконаність незахідного суспільства у захисному, вторинному (у відповідь) характері своєї, правомірної за ознаками цілей і змісту, збройної боротьби, яку при цьому вони здійснюють із застосуванням злочинних терористичних засобів і методів.

Таким чином утворюється складний феномен переорієнтації міжнародного права, який пов'язаний з тим, що введення поняття агресії у його широкому розумінні означатиме потребу у криміналізації сучасної поведінки розвинутих провідних держав, що стосується, зокрема, сфери економічної та інформаційної політики у міжнародних відносинах.

Без визнання первісного характеру такого насильства, незалежно від його збройної, економічної, інформаційної чи іншої форми, а отже, без визнання фактичної агресії з боку розвинутої групи держав відносно незахідного світу у її всеохоплюючій версії, запобігти кризовій перспективі хибного розвитку міжнародних відносин вельми проблематично.

У політичному аспекті це означає відпрацювання і втілення комплексу заходів із забезпечення рівних умов фінансово-економічної діяльності для всіх держав, забезпечення реалізації національних соціальних програм, доступу до пільгових кредитів, ресурсів та технологій.

Правовий аспект проблеми міститься у визнанні агресії у широкому розумінні як міжнародного злочинного явища, що породжує глобальний терористичний конфлікт внаслідок злочинного реагування «третього світу» на застосування збройної, економічної сили та одностороннього використання розвинутими державами інформаційно-комунікаційних переваг. Також сюди мусить входити суттєва перебудова міжнародного права розвитку з метою надання статусу обов'язкових нормам цієї напіввизнаної галузі міжнародного права.

Таким чином, можна констатувати у цілому наявність у міжнародному праві юридичної бази, покликаної регулювати протидію збройній агресії. В той же час, правова кваліфікація цього «ключового» міжнародного злочину і, особливо, практика її (кваліфікації) використання на потреби правозастосування відбувається значною мірою у відриві від політичних, соціально-економічних та культурно-цивілізаційних реалій міжнародного життя, чим утворює додаткову конфліктність і загрози системі міжнародної безпеки, що

склалася після Другої світової війни. Це означає потребу у перегляді кваліфікаційних критеріїв агресії з погляду врахування окрім збройних характеристик також економічних, інформаційних, культурно-цивілізаційних та інших форм її виявів.

Отже, аналіз процесу формування збройної агресії та її кваліфікації як міжнародного злочину дає підстави для визначення перспектив концепту міжнародно-правової кваліфікації агресії у широкому розумінні її злочинного за міжнародним правом механізму.

Слід взяти до уваги фактор об'єктивної трансформації «класичного» національно-визвольного руху з його повстансько-партизанською специфікою у діяльність найрадикальніших мереж й формування завдяки процесу асиметризації до терористично-екстремістського рівня засобів і способів ведення боротьби. При цьому посилилась обґрунтованість позиції у доктрині і практиці бачення пріоритету міжнародного права (відносно права національного) у регулюванні національно-визвольного руху у сучасній його інтерпретації.

1. *Reaffirmation and Development of the Laws and Customs Applicable in Armed Conflicts*. Report submitted by the International Committee of the Red Cross. Geneva, 1969. P. 99. 2. *Conference of Government Experts on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts*. Geneva, 1971. 3. *The Law of Armed Conflicts*. №7. P. 52. 4. *Документи ООН Н/8052*. С. 80-81. 5. *Моджорян Л.А.* Суб'єкт міжнародного права. Москва: Госюриздат, 1958. 217 с.; Тункин Г.И. Вопросы теории международного права. Москва: Госюриздат, 1962. 427 с.; Блищенко И.П. Вооруженный конфликт и современное международное право // Советское государство и право. 1971. № 2. С. 6 5-66. 6. *Шармазанашвили Г.В.* Колониальная война – грубое нарушение международного права // Советское государство и право. 1957. №10. С. 56. 7. *Документи ООН Н/8052*. С. 80-81. 8. *Международная жизнь*. 1970. №12. С. 140-144. 9. *Полторак А.И., Савинский Л.И.* Вооруженные конфликты и международное право. Москва: Наука, 1946. С. 158. 10. *Rosas Alan*. Wars of National Liberation // Instant Research on Peace and Violence. 1974. №1. P.31-37; Reports on the Work of the Conference of Government Experts on 1971 and 1972 // Report 1971 P.52-56. 11. *Полторак А.И., Савинский Л.И.* Цит. работа. С. 160. 12. *Антипенко В.Ф.* Уголовно-правовые по международному праву оценки приемлемости регулирования террористических вооруженных конфликтов гуманитарным правом // Конфликтология в международном антитеррористическом правотворчестве. Одесса: Феникс, 2014. С. 241-287. 13. *Мелков Г.М.* Ползучая агрессия – это умиротворение агрессора/Российский ежегодник международного права. Санкт-Петербург: Социально-коммерческая фирма «Россия – Нева», 2005. С. 133. 14. Там же. С. 137.